

't inschrien

veertiende jaargang nr. 2, april 1982 kwartaaluitgave

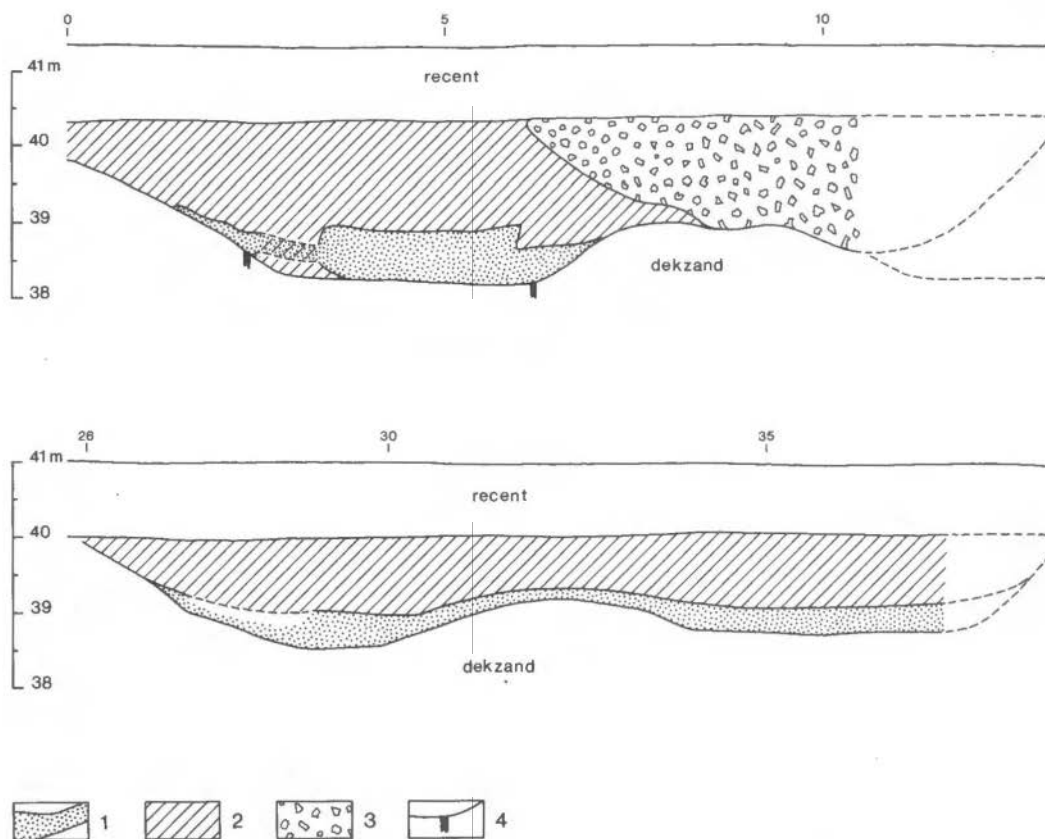

Fig. 1. Enschede, van Loenshof. Onderbroken dwarsprofiel over de binnengracht (boven) en de buitengracht (onder). Schaal 1 : 100. Legenda: 1 - modder; 2 - vuil zand; 3 - puin van 1862; 4 - paal.

centrale deel van de binnengracht bevat ook hier het bekende stadspuin van 1862. De aldaar gedane vondsten (vooral flesresten), stammen alle uit de vorige eeuw, terwijl bij het aangegeven kruisje op de tekening in de oudere, 17/18e eeuwse grachtvulling de grote randscherf van een 14/15e eeuwse blauwgrijze pot gevonden werd.

3. In een (riool)sleuf, enige meters binnen de binnengracht, werd een twaalf-tal zware, aangepunte heipalen gezien van 3,50 m lengte en van gemiddeld 20 cm in het vierkant. Deze globaal halfcirkelvormige palenconfiguratie

sluit waarschijnlijk aan op de vele heipalen, die in 1956 bij de hiernaast gelegen nieuwbouw zijn waargenomen (informatie Openbare Werken). Het meest waarschijnlijk behoorden zij tot de funderingen van het van Loenshof.

Naschrift Zuiderhagen

Op 25 februari 1982 konden er nog enige meters van een dwarsprofiel van de buitengracht bekeken worden in een bouwput aan de Zuiderhagen (kant Walstraat), ca. 50 m ten zuiden van de voormalige Veld(poort)-brug. De hier ca. 2,5 m diepe gracht bezat een bijna 0,5 m dikke modderlaag op de bodem, op en iets boven welke modderlaag in het ontsloten grachtfragment ca. 10 lange, zware (gem. 35 cm in het vierkant), niet aangepunte balken waren

Waarneming van de Enschedese Espoort en Espoortbrug

Inleiding

Het was te verwachten dat men bij de veelomvattende renovatie van de Enschedese binnenstad oudheidkundige vondsten zou doen.

Daarom deed ir. Bergsma van de Dienst Openbare Werken op 2 maart 1979 een beroep op de Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker. Deze zou haar naam uiteraard geen eer aan doen wanneer ze deze hulp niet enthousiast had toegezegd.

Uiteindelijk werd afgesproken, dat de gemeentelijke graafwerkzaamheden op 'veelbelovende' plaatsen zo nodig onderbroken konden worden voor nader onderzoek en dat de meettechnische dienst de resultaten in kaart zou brengen.

Op 20 maart 1979 werd de eerste belangrijke vondst gedaan. In de Langestraat bij de Klomp legde een graafmachine de eerste stenen bloot van wat later de restanten van de Espoortbrug over de binnengracht bleken te zijn.

Voordat we ons verslag van de opgraving vervolgen, lijkt het ons nuttig, het beeld van poort en brug op te roepen zoals wij dat kennen uit beschrijvingen en van afbeeldingen en kaarten. Niet alleen kunnen we ons het geheel dan beter voorstellen, ook zien we wat het recente onderzoek aan het reeds bekende toevoegt.

Enige historische aanwijzingen

Het uiterlijk van de Espoort en Espoortbrug.

In 1976 verscheen in 't Inschrien een uitvoerig artikel over de verdedigingsgordel rond Enschede (1). Men kan daar ondermeer lezen, dat de stad rond 1560 een dubbele gracht bezat, zoals mede uit de kaart van Jacob van Deventer blijkt.

Na de inname van Enschede door Prins Maurits in 1597 werd de buitengracht op zijn bevel gedempt. De binnengracht bleef bestaan tot de stadsbrand van 1862, waarna zij gevuld werd met het puin van deze brand. Wel werd de

Met leedwezen geven wij kennis van het zo onverwachte overlijden van
de heer G.J.B. Gorel

De heer Gorel was gedurende vijf jaar werkzaam als administrateur voor 't Inschrien en voor de Oudheidkamer 'Twente'.

Wij hebben in deze jaren grote waardering gekregen voor zijn grote bekwaamheid in deze beide functies, maar bovenal ook voor zijn uitermate beminlijke persoonlijkheid.

Wij zullen zeker goede herinneringen aan hem blijven behouden.

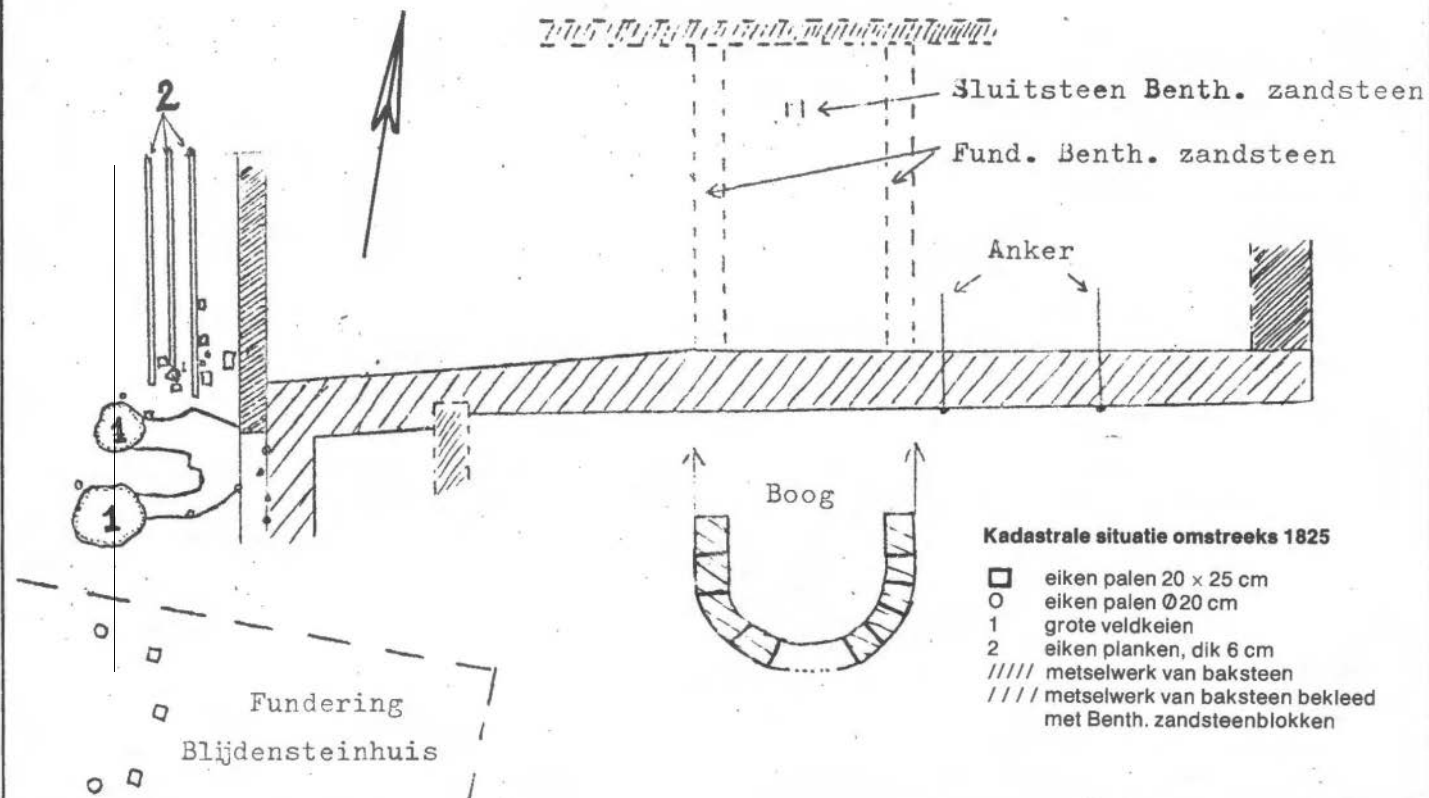
Zijn echtgenote, die in alles zo dicht naast hem stond, wensen wij veel sterkte bij het dragen van dit grote verlies.

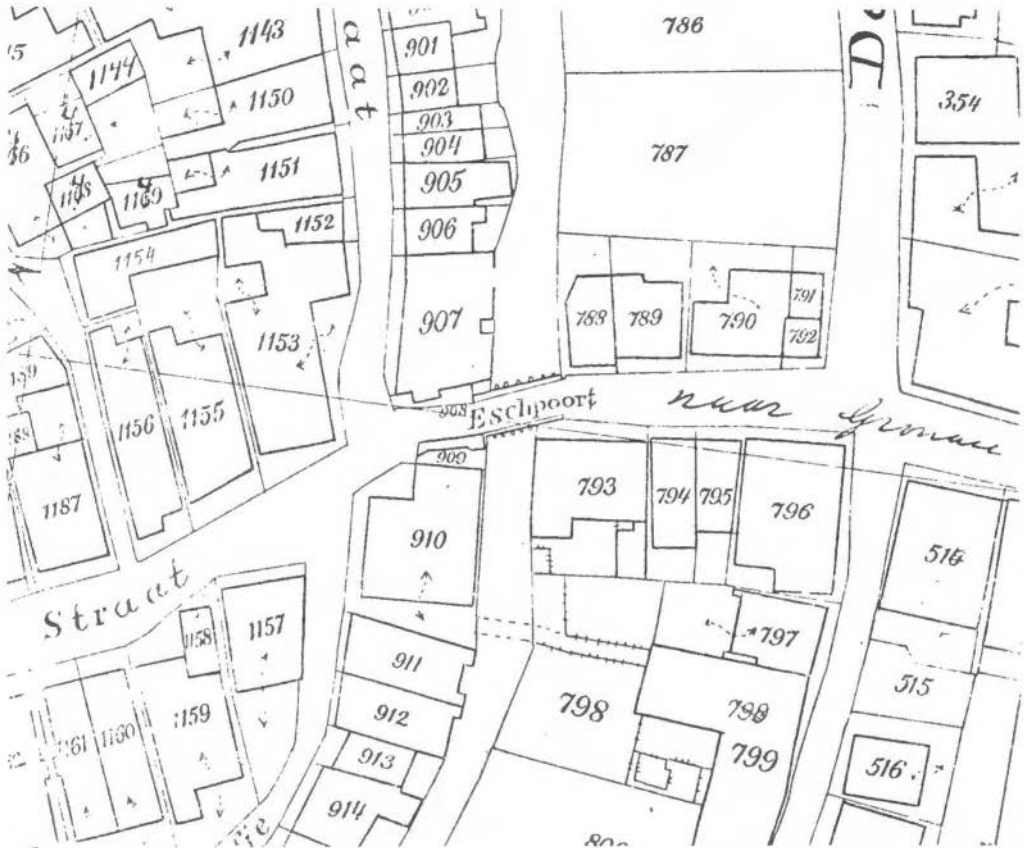
Redactie van 't Inschrien en
Bestuur van de Oudheidkamer 'Twente'

ESCHPOORT EN GRACHT

-1979-

Langestraat 17

Kadastrale situatie omstreeks 1825.

oorspronkelijke breedte van die binnengracht tussen 1597 en 1826 van ongeveer 20 meter allengs teruggebracht tot ongeveer 7 meter. Over deze gracht lagen twee bruggen. Daarbinnen lagen de beide poorten: in het westen in de Marktstraat bij het tegenwoordige kruispunt de Graaf, de Veldpoort en in het oosten in de Langestraat bij het huidige kruispunt de Klomp, de Espoort.

Benthem (2) en van Deinse (3) delen ons mee, dat de Espoort in 1806 werd vernieuwd en dat deze poort toen bestond uit twee zware kolommen met op het bovineinde een pyramide, gevat tussen vier halfronde stenen. Alles was gemaakt van Bentheimer zandsteen. Aan de zijde van de stad was tegen

elke kolom een muur gebouwd. Deze poort was sedert 1806 zeker niet overdekt, mogelijk ook vóórdien niet. De Espoort staat tenminste op de kaart van Jacobus van Deventer zonder dak of torentje afgebeeld, dat in tegenstelling tot de Veldpoort.

De reeds genoemde en ook latere auteurs maken geen melding van de nu volgende eigenaardigheid van de brug en de gevolgen daarvan voor het aanzien van de poort vanaf de Klomp. Bekijken we de kadastrale kaart van Enschede van 1826 dan blijkt namelijk dat de brug de gracht onder een hoek van ongeveer 75 graden op de gracht-as sneed. Ook de kolommen en de aangebouwde muren stonden niet loodrecht op de gracht. Zouden de kolommen nu beide direkt aan de gracht hebben gestaan dan stonden ze niet

tegenover elkaar met alle gevolgen van dien. Logisch is het daarom te veronderstellen dat de rechterkolom, gezien vanaf de Klomp, een eindje van de gracht af stond.

Toch wekt de kadastrale kaart van 1826, welke Is. van Dam opnam in zijn 'De Brand van Enschede in 1750' de indruk, dat beide kolommen wel onmiddellijk aan de gracht stonden (4).

Gelukkig bracht een vergelijking met de gemeentelijke filmkopie van het minuutplan van deze kaart aan het licht dat van Dam zich bij het kopieëren van deze kaart vergist had. Inderdaad lag de rechterkolom ongeveer anderhalve meter van de gracht af en wel aan een rechthoekige inham welke deze ter plaatse had.

Daaruit blijkt ook, dat G.C. Krol's bekende tekening van de 'Espoort na de De Espoort na de brand van 1862

brand van 1682', welke werd samengesteld aan de hand van oude gegevens, juist is wanneer we staande op de Klomp tegen de zijkant van de rechterkolom kijken, terwijl gesuggereerd wordt dat deze verder van ons afstaat dan de linker (5).

De blootlegging

Op 20 maart 1979 werden bij de aanleg van een nieuwe riolering in de Langestraat ter hoogte van perceel nummer 12 de eerste fundamentresten van de voormalige brug over de binnenste stadsgracht bij de Espoort blootgelegd. Gevonden werd een gemetselde zandstenen toeg, waarvan later kon worden vastgesteld dat dit de bovenkant van de overkluizing in een vaste stenen brug over de gracht was. Daarop aansluitend werden de zuidelijke wand

De Espoort naast het Blijdensteinhuis na de brand 1862

van de landhoofden en de afsluitingen aan oost- en westzijde gevonden.

Dichtbij het fundament van het pand aan de noordzijde werd een sluitsteen van het andere einde van de boog gevonden. Hierdoor kon worden vastgesteld, dat de breedte van het wegdek destijds 3.20 mter was. De breedte van de overspanning bedroeg ruim 2 meter, terwijl het hoogste punt van de doorvaart 41.30 meter NAP was gelegen. De landhoofden bestonden uit een aarden wal tussen gemetselde muren. Deze muren waren aan de binnenzijde opgemetseld van baksteen ter breedte van ongeveer 20 cm, aan de buitenzijde van blokken Bentheimer zandsteen van 40-60 cm dikte. In de

zuidmuur werden 3 muurankers gevonden, alsmede een trekstang die de verbinding met het anker aan de noordzijde van de brug vormde. Vastgesteld kon worden dat de muur was gefundeerd op ronde palen, staande in een modderige laag en dat het diepste punt van de gracht onder de doorvaart in de brug, was gelegen op 38.50 meter NAP.

De gracht onder de doorvaart was gevuld met puin van de stadsbrand van 1862.

Bij de ontgraving aan de stadskant werd een interessante ontdekking gedaan. Binnen de afsluitmuur van de vernieuwde brug uit 1806 werd een fundering gevonden, die aan de voormalige Espoort toegeschreven kan worden.

Deze fundering bestond uit een gemet-

selde muur van baksteen 0.40 meter breed en voor zover zichtbaar 2.60 meter lang. Vastgesteld kon worden dat het onderste deel van beide muren van oudere datum moet zijn, aangezien dat onderste deel was opgetrokken uit kalk en zandsteenbrokken en enige lagen baksteen van een grover formaat dan het bovenste gedeelte. 20 cm. binnen de afsluitmuur van de brug werd een andere fundering gevonden van onregelmatige afmetingen. Globaal een rechthoek van 2 x 1.60 meter en opgebouwd uit een onderste funderingslaag van kalk, brokken zandsteen met daarop wat baksteen en aan de stadszijde twee zware zwerfkeien. Tussen deze beide keien werden geen sporen van metselwerk gevonden. Nader onderzoek bracht aan het licht, dat zowel de afsluitmuur van de brug als dit poortfundament gefundeerd waren op eiken palen, zowel ronde met een diameter van 20 cm. als rechthoekige van 20 x 25 cm. Merkwaardig was, dat hoewel geen gemetselde verbinding tussen de poortfundering en de afsluitmuur kon worden

Overkluizing in de Espoortbrug

vastgesteld, wel een liggende eiken funderingsplank van 6 x 20 cm. in beide muren was opgenomen, rustend op

Fundering zuidwand Espoortbrug en Espoort

palen. Bij de verwijdering van de oude riolering bleek, dat deze 'rechthoek' door metselwerk van baksteen verbonden was met een gemetselde fundering van het Blijdensteinhuis van voor 1862, dan wel 1806. Gezien de steensoort en het formaat kan dit laatste metselwerk worden geplaatst in het begin 19de eeuw, mogelijk nog laat 18de eeuw.

Van de stadskant uit gezien werd links van deze 'rechthoek' een fundering dan wel een beschoeiing gevonden, bestaande uit 3 eiken planken van nader vast te stellen lengte. De dikte was 6 cm. De planken werden gescheiden door zware eiken palen van ongeveer 20 x 20 cm. Duidelijk vastgesteld kon worden dat het hier om de oudste fundering van ofwel de poort, ofwel de brug ging, gezien de trapsgewijze afgraving van 20 x 20 cm. in het ongestoorde gele zand.

H. Kolkman
P.H.L. Spee

Stenen- en palen fundering Espoort

(1) A.D. Verlinde. Een reconstructie van de middeleeuwse verdedigingsgordel rond Enschede. *Inschrien*, achtste jaargang 1976, bladz. 51-58.

(2) A. Benthem Gzn. *Geschiedenis van Enschede en zijne naaste omgeving*. Enschede, 1920 tweede druk, bladz. 193-194.

(3) J.J. van Deinse. *Uit het land van katoen en heide*. Enschede, 1975, vierde druk, bladz. 318-322.

(4) Is. van Dam. *De Brand van Enschede in 1750*. Enschede, 1931.

(5) Zie (2), bladz. 193.

Wissink's Møl

De laatste loodjes wegen vaak het zwaarst. Dat is ook het geval met de afronding van de restauratie van de Wissink's Møl in Usselo.

Na eerdere tegenslagen (hoofdonderdelen zoals de stender en de steenbalk moesten worden vervangen) is door onvoorziene werkzaamheden, het inwendig draaiende gedeelte betreffende, de financiële pot leeggeraakt. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg die totnogtoe de restauratiekosten financierde is niet verder bereid en in staat om opnieuw bij te springen.

Het bestuur van de beheersstichting, die de molen zal overnemen van Monumentenzorg, de Stichting Wissink's Molen was onlangs bijeen om te beraaden hoe uit de impasse te geraken. Hierbij heeft Monumentenzorg een extra bijdrage uit eigen middelen toegezegd op voorwaarde dat ook andere (regionale) instanties bereid zullen zijn een bijdrage te leveren. Het gaat nog om een bedrag van ca. f 16.000,—.

Daaruit is het resultaat gekomen dat de Stichting Overijsselse Molen positief heeft gereageerd evenals de Vereniging Wissink's Møl de 'Vriendenvereniging' van de molen, hoewel in zulk een uitgave niet was voorzien. Verdere contacten zijn gelegd met andere instanties om het ontbrekende bedrag bij elkaar te krijgen.

Het derde koppel maalstenen is hierbij voorlopig weggelaten teneinde de kosten te drukken, mede omdat ook met twee koppels stenen goed kan worden gemalen. Vertrouwd mag worden dat ook dit onderdeel, bij deze unieke molen behorend binnen afzienbare tijd geïnstalleerd zal kunnen worden. Het Stichtingsbestuur heeft het ontbrekende bedrag toegezegd, hetgeen Natuur-

monumenten, nog steeds de eigenaar en opdrachtgever voor de bouw, voldoende vertrouwen gaf om molenbouwer Groot Wesseldijk opdracht te geven het werk zo spoedig mogelijk te hervatten en het karwei af te maken. De openingsdatum blijft dus nu gehandhaafd op 8 mei, Nationale Molendag 1982!

Gaarne roepen we hen, die de molen een warm hart toedragen, op om bij te dragen in de kosten van de totale restauratie door een bijdrage te storten op bankrekening 5920.18.288 ten name van Stichting Wissink's Molen te Enschede.

Wil men op langere tijd betrokken zijn bij de instandhouding van deze unieke molen, dan kan men lid worden van de 'Vriendenvereniging', die ons daartoe het volgende deed toekomen:

Vele kleintjes maken een grote. Dat is het devies van de Vereniging Wissink's Møl. Er zullen vele leden nodig zijn om de kosten die zo'n grote molen met zich brengt samen op te brengen. De buurtschap Usselo heeft reeds het goede voorbeeld gegeven om in grote getale lid te worden en hun contributie bij te dragen. Maar ook buiten Usselo hebben zich reeds velen aangemeld en dat verwacht het bestuur ook. Straks zul u komen kijken als de molen draait en maalt en zult u ook uw bijdrage willen geven aan deze unieke molen op deze mooie plek.

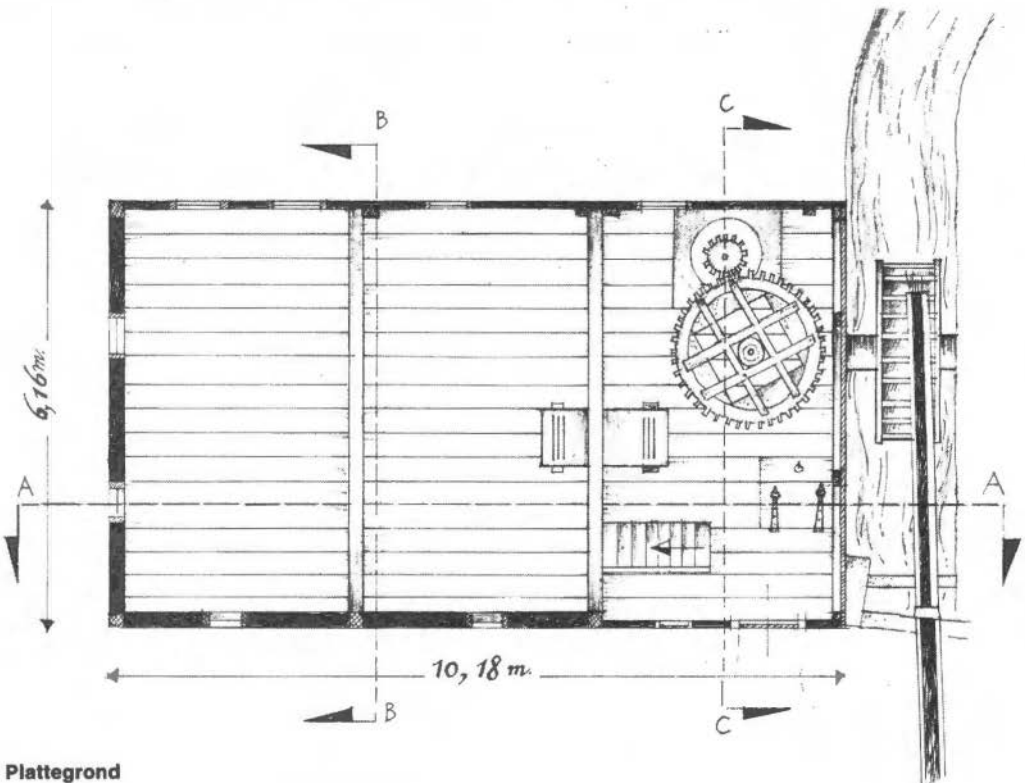
De contributie is slechts Vijftien gulden per jaar. Wie dit bedrag overmaakt op Postgiro 4431092 of Rabobank 39.67.16.334 wordt automatisch als lid ingeschreven en men ontvangt als introductie het historisch artikel over de molen en alle verdere informatie over wel en wee van dit monument.

Herbouw van de watermolen 'de Hazelbekke' te Nutter (gem. Denekamp)

(met opmetingen van de schrijver)

Een bezoek aan het nog altijd fraai gelegen erve 'de Hazelbekke' in Nutter bij Ootmarsum, op zoek naar de vroegere waterradmolen, voert tot een anticlimax. Nog in 1948 schreef heemkundige Willem Dingeldein in lyrische bewoordingen: 'Op een voet van Bentheimer steen, groen van de algen, korst- en levermossen, rusten de gebinten van het watermolentje. Grijs, ongeverfde planken, zoals ze van de boom kwamen, blootgesteld aan weer en wind, omsluiten de halfdonkere binnenruimte. Door venstertjes met

kleine ruiten, met meelstof en spinnewebben bewaasd, glijdt een baan van zonlicht naar binnen, tovert lichtplekken in het halfduister en doet de stofjes dansen. Buiten klatert en ruist het water, binnen knarsen en piepen assen en raderen. De kamraderen tiktakken, de stenen gonzen in de maalkast en verbrijzelen de roggekorrels tot stuiwend meel, dat opgevangen wordt in de mond van de geopende zak, die aan zijn haken hangt. Bij het molentje ligt de grote hoeve, of liever, bij die boerderij behoort de molen. Niet iedere boer kon zich de weelde van een maalrichting veroorloven, maar deze was

Plattegrond

daartoe in staat. Zijn strenge heer, zetelend op het nabije Huis Ootmarsum, heeft het hem genadig vergund, maar daaraan stellig de voorwaarde verbonden, dat hij nimmer voor anderen mocht malen. 't Is een breed geheel van gebouwen, dat daar onder 't geboomte ligt; het eigenlijke grote huis met zijn schuren, zijn rogge- en strohopen, zijn hooischoppen en bakhuis; een klein gehucht op zich zelf.' Iets verder schrijft Dingeldein: 'Het snelverkeer begrijpt niet, dat slechts 200 meter bezijden de harde weg een van de mooiste, zo niet het mooiste watermolentje der Noordtwentse beken ligt, het penseel van een Meindert Hobbema waardig' (1).

Het is onvoorstelbaar, dat deze ongestoorde idylle nu gedeeltelijk tot het verleden behoort. Terwijl het nabijgelegen watermolentje van het erve de Mast al in 1942 o.l.v. mijn vader, architect Jan Jans van top tot teen gerestaureerd werd, stortte het molengebouwtje van 'de Hazelbekke' met een daverende klap ineen - 's nachts, in het jaar 1961 (2). Moedwillige nalatigheid wat betreft onderhoud was waarschijnlijk de oorzaak. Alleen de betonnen fundamenten zijn nu nog aanwezig. Het is een goed ding, dat bouwkundigen van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem het reeds bouwvallige molentje in 1948 hebben opgemeten (3). Op deze wijze is de konstruktie van de molen tenminste op papier vastgelegd. Tijdens een stage op het buro voor architectuur en stedebouw Morsink bv te Oud-Ootmarsum was ik in de gelegenheid, rekonstruktietekeningen (schaal 1:50) van deze vernietigde molen te vervaardigen (december 1981 - januari 1982). Mr. G.J. ter Kuile vermeld in zijn boekje over de Twentse watermolens van 1922, dat de molen oorspronkelijk (vóór 1840) iets meer noordelijk gelegen was, aan de Hazelbeek. Vergeleken met een in 1977 gerestaureerde vakwerkschuur op het 'duizendjarig erf' Geerdink- Johannink, Bekzijdeweg 33

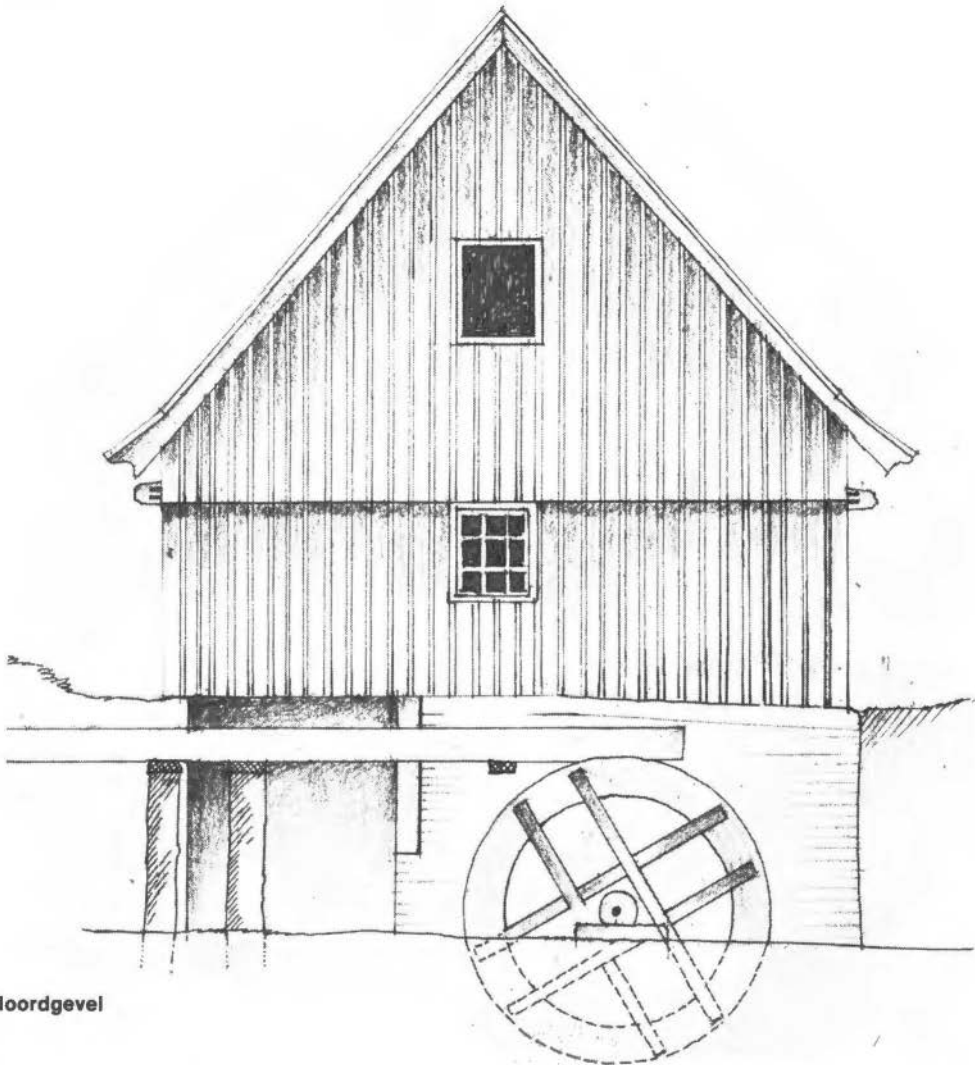
bij Vasse (4) is het met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid aan te nemen, dat de in 1961 ingestorte molen in de veertiger jaren van de negentiende eeuw gebouwd of vernieuwd werd. Daarop wijzen de bijna identieke maatverhoudingen en proporties van de vakwerkwanden. In deze laatste fase van de inheemse vakwerkbouw omstreeks het midden van de negentiende eeuw werd de wandstruktuur bepaald door strak ingevoegde baksteenvullingen van het grijze, ongeverfde vakwerkraaster van eikehout. Leemvlechtwerk werd op de grotere Oosttwentse boerenerven sinds omstreeks 1800 nauwelijks meer toegepast.

Een rechts van de boerderij Geerdink-Johannink te Vasse gelegen schuur toont een klein rechthoekje van Bentheimer zandsteen met jaartal uit de vijftiger jaren van de negentiende eeuw (gem. Tubbergen, sectie Ps, nr. 240).

Wellicht werd de watermolen op het erve 'de Hazelbekke' door dezelfde boerentimmerman (uit Vasse) gebouwd, al dan niet geassisteerd door een molenbouwer - voor maalstoel en drijfwerk.

De dakhelling van de tot woning verbouwde schuur bij Geerdink-Johannink is gelijk die die van het molengebouwtje van 'de Hazelbekke'. Herman Hagens schreef in zijn 'watermolenbijbel' over eventueel herstel van dit waardevolle molentje van vier gebint: 'Een restauratie zou die betiteling dan ook nauwelijks verdienen, hoeveel van het oude materiaal ook gebruikt zou worden. Herbouw zou Twente echter een intiem stukje landschap teruggeven, zoals nog slechts sporadisch te vinden is' (5).

Denkend aan de huidige theeschenkerij van Bels te Mander, die in 1963 op de oude fundamenten naar ontwerp van architect Jan Jans verrees, is een 'opstanding' van het Nutter watermolentje zeer wel mogelijk. Het herbouwde molentje zou bijvoorbeeld gedeeltelijk

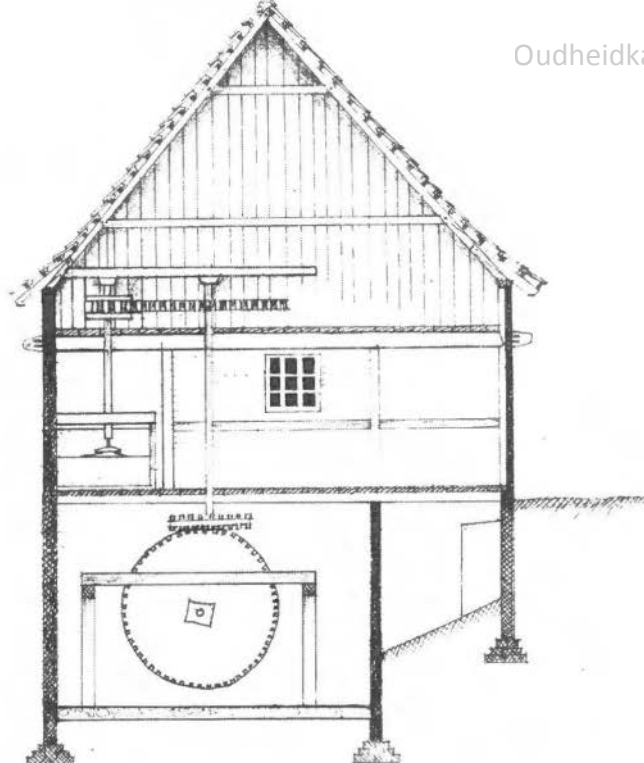
Noordgevel

als zomerhuisje ingericht en verhuurd kunnen worden, waar huur als verdienste tegenover staat. In het kader van een passende subsidieregeling kunnen bijvoorbeeld werkeloze bouwvakkers eer inleggen met deze herbouw. Naar schatting zou de rekonstruktie rond de f 200.000,- gaan kosten.

In een tijd, waarin de industriële archeologie een steeds grotere belangstelling ondervindt, ook van het 'grote publiek', heeft het ongetwijfeld zin, te wijzen op de onderzoekingen van de

Deense ingenieur en molinoloog Anders Jespersen. Richtinggevend is zijn in 1953 gepubliceerde boekje 'A Preliminary Analysis of the Development of the GEARING IN WATERMILLS in Western Europe' (6).

Hij bestudeert vooral de systematiek van het maal- en drijfwerk in water- en windmolens en is tot op heden als specialist verbonden aan het Nationalmuseet te Kopenhagen. In de vijftiger jaren bezocht hij Twente, in gezelschap van architect Jan Jans, en fotografeer-

Dwarsdoorsnede

de de toen aanwezige watermolens. Bij het drijfwerk van de watermolen 'de Hazelbekke' ging het om een tweetraps (two steps) overbrengingsprincipe - van beneden naar boven gezien - vgl. de verticale doorsnede. Het blijkt dat het in feite gaat om een duidelijke invloed van het windmolen- drijfwerk. Met houten tandraderen wordt de horizontale beweging van de waterradas overgeheveld op het kroon- of koningswiel.

De tandraderen van dit koningswiel zetten het rondsel van de parallel opgestelde, boven tiktakkende steenspil in beweging. Deze houten as zet de molenstenen van de houten kuip in beweging. De onderste molensteen heet ligger, de bovenste loper.

Als curiositeit zij hier vermeld, dat de bekende Utrechtse hoogleraar en auteur van Twentse origine, dr. Anne van der Meiden, de voormalige halve molensteen (dienend als stoepje) van de maalterij van het watermolentje, als 'basis' voor zijn open vuur in zijn eigen huis benut heeft (7).

Nu er een nieuwe vereniging van mo-

lenmakers opgericht is, die onder meer de regulering van vraag en aanbod in haar vaandel geschreven heeft, zie ik meer dan ooit een nuttig stuk werk in herbouw van deze watermolen (8). Hopelijk ondersteunt ook landbouwer Bouhuis dit initiatief, dat de schoonheid van zijn historisch boerenerf aanzienlijk zou vergroten.

- 1 W.H. Dingeldien, Het land van de Dinkel, Meppel 1948, p. 246.
- 2 vgl. J. Jans, Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland, Enschede, 1972³, p. 96 - tekening watermolen, en p. 37: 'een van de meest romantische watermolentjes' (De Hazelbekke). opmeting bouwkundige dienst N.O.M., mei 1948, gemeentearchief, Almelo, collectie Jan Jans (lichtdruk).
- 4 Map 2324, archief Morsink bv, Oud-Ootmarsum,
- 5 Hagens 1979, beschrijving watermolen 'de Hazelbekke'.
- 6 Exemplaar in de bibliotheek van de schrijver.
- 7 Welwillende mededeling (brief).
- 8 Onder de hoede van Gemeentewerken zal bijvoorbeeld in 1982 het 'klöpkeshuuske' van het erve 'de Peter' worden herbouwd, in originele staat, naar opmetingen van E. Jans, nabij het erve Otman te Berghum bij Denekamp.

Archeologische waarnemingen op het Van Loenshof in Enschede

Bij verschillende waarnemingen in augustus/september 1981 op het van Loenshof, gelegen tussen de Walstraat en de Zuiderhagen, zijn een aantal waarnemingen verricht, waarover wij hier verslag uitbrengen.

1. Direct binnen de Zuiderhagen werd in de bouwput voor een winkel op het stadserf in aanleg de binnenste 9 m van een dwarsprofiel over de buitengracht gezien. Daar bij deze waargenomen breedte het buitentalud van de gracht nog niet was bereikt, moet de buitengracht ter plaatse wel (iets) breder geweest zijn dan 10 meter, een breedte, die elders van de buitengracht bekend is. De helling van het binnentalud bedroeg ca. 45 graden, conform de waarnemingen bij het van Heekplein in 1976. Het grachtprofiel gaf verder twee afwijkingen te zien met de voornoemde plek:

a) De gracht bleek slechts 2,5 m diep, maar de grachtbodem lag wel zoals elders op 38,5 m NAP.

b) De grachtbodem vertoonde nabij het midden een locale (?) welving van ca. 0,5 m hoog en 4 m breed, waardoor ter plaatse de gracht nog ondieper geweest is. Deze welving in het profiel kan behoren tot een korte of langere overlangse rug op de grachtbodem. De welving komt overigens niet voor op een profieltekening, die de gemeente in 1913/1918 heeft opgetekend van de vijf meter noordelijker gelegen wand van een rioolsleuf. De ongestoorde grond staat in die tekening aangeduid als 'geboren grond'.

De grachtbodem bezat een flinke modderlaag, terwijl de gracht verder gevuld was met nauwelijks gelaagd, vuil, grijs en gelig zand. Iets binnen het bin-

entalud, dus op de voormalige Hagen, bevond zich een diepe verstoring, die van een put geweest zou kunnen zijn. De huidige Zuiderhagen als straat blijkt bij het van Loenshof ruim 10 m verder naar buiten te liggen dan de oorspronkelijke Hagen tussen de buiten- en binnengracht.

2. In een iets meer stadinwaarts gelegen bouwput kon de binnenste 10 m van een dwarsprofiel door de binnengracht vastgelegd worden. Deze gracht was tot 1597 (bijna) 20 m breed. Daarom rekenen wij nog ca. 9 m voor het niet waargenomen buitenste deel van de binnengracht. De afstand tussen het benaderde midden van de binnengracht en het binnentalud van de buitengracht bedroeg slechts 16 m, zodat er ca. $(16 - 9 =) 7$ m resteert voor de tussen de grachten gelegen Hagen. Dat is aanzienlijk smaller dan de 20 m brede Hagen, zoals die werd aange troffen bij het van Heekplein.

Het profiel van de binnengracht vertoont twee wezenlijke afwijkingen t.o.v. het profiel bij het van Heekplein:

a) De knik bij de voet van het binnentalud ontbreekt. Deze knik in de binnengracht bij het van Heekplein zal daarom wel van locale aard zijn.

b) Evenals de buitengracht vertoont de bodem van de binnengracht op het van Loenshof een opmerkelijke welving (van een overlangse rug?) nabij zijn centrum. De reden van de beide welvingen weten wij niet goed te verklaren, of het moest een economische zijn: het uitsparen van grondverzet.

Het diepste deel van de maximaal 3 m diepe gracht ligt op 38,25 m NAP. Zij rust op vaalgeel (dek)zand zonder sporen van groene klei of leem. Het

gelegen, in hoofdzaak op en naast elkaar gelegen en globaal georiënteerd in de lengte-richting van de gracht. Deze losliggende balken, waarschijnlijk afkomstig van een zwaar bouwwerk, moeten in de gracht zijn gestort tijdens de demping van de gracht in 1597 (of minder waarschijnlijk iets eerder).

Daar de grachtbodem (38.26 - 38.46 m NAP) binnen 4 m van het talud al weer wat omhoog rees, is een centrale, overlangse rug op de grachtbodem, zoals waargenomen in de grachten op het van Loenshof, ook hier aannemelijk. Ruim de helft van de buitengracht moet ter plaatse onder de huidige Zuiderhagen zijn gelegen, wat niet verwonderlijk is als men bedenkt, dat de buitenzijde van de binnengracht tegenover de Veldpoort slechts een aantal meters binnen de Zuiderhagen lag. Daar lag de buitengracht dus al geheel onder

het kruispunt Zuiderhagen/Marktstraat en zelfs gedeeltelijk erbuiten. Tussen het van Loenshof en de Marktstraat kruist de huidige Zuiderhagen de voormalige buitengracht dus bijna geheel, hetgeen er tevens op wijst, dat deze straat in aanleg pas van ná 1597 kan dateren.

Op 1 maart werd in dezelfde bouwput ook het buitenste deel van de binnengracht aangesneden, waarbij het profiel geen bijzonderheden te zien gaf. Hier bleek de voormalige Zuiderhagen slechts ca. 7 m breed te zijn, dus even breed als op het van Loenshof. Een zuiderhagen van 20 m breedte, zoals geconstateerd werd bij het van Heekplein, lijkt dus eerder uitzondering dan regel te zijn.

H. Kolkman
A.D. Verlinde

De **Stichting Jaarboek Twente** is een samenwerkingsverband van de Twentse historische en natuurhistorische verenigingen.

Zij stelt zich ten doel de exploitatie en de jaarlijkse uitgave van het bekende 'Jaarboek Twente'.

In verband met overlijden van de administrateur zoekt het bestuur contact met belangstellenden voor de functie van

secretaris-penningmeester
(tevens administrateur)

Ervaring in een zelfstandige administratie-boekhoudkundige werkkring is een vereiste voor een goede invulling van deze, enige uren per week omvatende, vacature.

Serieuze gegadigden voor deze interessante functie zullen wij gaarne informeren over de inhoud van de functie en de daaraan verbonden beloning.

Aanmelding kan schriftelijk geschieden, bij voorkeur vòòr 1 mei a.s., bij: Het bestuur van de Stichting Jaarboek Twente, p.a. Lasondersingel 129-131, 7514 BP Enschede.

Boek en Blad

Herman van Velzen, Aornt en Geerte

Opnieuw verschijnt hier, acht jaren na het overlijden van de schrijver, een verhalenbundel in het Achterhoekse dialect met als hoofdfiguren Aornt Peppelenkamp en zijn vrouw Geerte. Wij hebben in dit blad reeds zoveel malen de roem van deze schrijver bezongen, dat het ons zwaar valt weer nieuwe superlatieven te bedenken. Een bundel van Herman van Velzen lees je ineens uit en je her-leest zijn verhalen. Een uitstekende combinatie van prettige humor en goed dialectgebruik geven ook dit boekje een grote waarde.

Een uitgave van Twents-Gelderse Uitgeverij Witkam B.V. te Enschede. De prijs bedraagt f 13,90. J.J.H.M.

Klaas Jassies, Het Twentse Volkskarakter

Het op papier zetten van een recensie van dit boekje van Klaas Jassies (overleden 1979) heeft ons vrij veel moeite gekost. Het is een prettig boekje, waarin herkenbaar is dat het een kleine 20 jaar geleden tot stand gekomen is. De bundel zegt wat over historie en cultuurverschijnselen in Twente, deels in het Nederlands en deels in een voortreffelijk dialect geschreven. Lezend en herlezend werd ons langzamerhand duidelijk, dat we geen moeite hebben met de inhoud van de bundel, doch dat de gekozen titel de problemen, in samenhang met het behandelde, tot stand brengt. Juist door de titel is het alsof Jassies etiketteert, alsof hij Twente en Twentenaren in hokjes wil stoppen. Gaan we echter terug naar de oorspronkelijke titel van deze serie, 'Voor vrömden en binnenmaarksen', dan komen de verhalen in een heel ander licht te staan. Het wordt ons dan duidelijk, dat Jassies Twenten en niet-Twenten heeft willen laten kennismaken met cultuur en volk van Twente in die rijke schakeringen, zoals hij die nog heeft kunnen aantreffen. We hebben al iets gezegd over het dialectgebruik van de schrijver. Dit staat op een zeer hoog niveau, dat door weinigen bereikt wordt. Jammer, dat hij niet meer van dergelijk goed werk heeft nagelaten.

Aan de uitgever de raad om zich in het vervolg niet alleen bezig te houden met het zo toe te juichen laten verschijnen van streekliteratuur, doch ook met het zich bezinnen op een terechte titel voor dergelijke bundels. Een uitgave van de Twents-Gelderse Uitgeverij Witkam B.V. te Enschede. De prijs bedraagt f 15,—.

J.J.H.M.

Gehoord en gelezen

Twentsche Courant 1981-1982

12.12 Johanna van Buren: van streektaal tot cultuurtaal; 12.12. Hengelo heeft geen geld voor aankoop boortorens; 16.12 Reparatie pöort en hek kerkhof (Enschede); 21.12 25 jaar Katholiek Onderwijs Enschede; 24.12 Reeks factoren vormt katholiciteit van scholen; 30.12 Wissinks Möl na tegenslag in oude glorie herbouwd; 31.12 Gerard Sleiderink halve eeuw tussen de weefgetouwen; 9.1. Monumentenlijst van Oald Hengel is gereed; 27.1 College van borgmannen op zoek naar nieuwe provisor (Diepenheim) 28.1. In Vriezenveen twee reünies van rusluie; 28.1 Bewoners van Twickel ingeschreven; 3.2. Borse bajes ging tegen de vlakke; 4.2 Molen van Bels is niet meer 'beschermenswaardig'; 26.2. Brandmonument nar Markt terug (Enschede); 6.3 Veldnamenonderzoek Ambt Delden gereed; 10.3 Problemen rond Wissinks Möl nu opgelost.

Tubantia / Dagblad van het Oosten 1981-1982

12.12 De laatste eer in Vriezenveen; 12.12 't Oldste Hoes mogelijk naar Walstraat (Enschede); 14.12 Spoor Almelo-Vriezenveen vierde heel stil jubileum; 22.12 Museum loopt schenking mis - zaal is te klein (Almelo); 24.12 Memoires van Keetje Hooijer. 'Toen Almelo nog een allerliefst landstadje was, omringd van bouwland en bosch'; 28.12 Ootmarsum won zilveren hoorn; 31.12 Werkgroep voor reünie van Rusluie. Oud-Vriezenveen begint in 1982 met expositie; 2.1 Wevershuisje: juweel in de parelketting om Grote Kerk (Almelo); 7.1 Waarom verschillen al die boerderijen zo van elkaar?; 16.1 Twentsche elektrische tram kende kort en pover bestaan; 23.1 Nieuwe bewoners hebben kasteel Twickel betrokken; 23.1 Scheldnaam Tukker Is pas van deze eeuw; 2.2 Een straat gebouwd van overschot giften na de stadsbrand (Enschede); 10.2. Wat gaat er na 150 jaar na stichting met de villa schuttersveld gebeuren?; 13.2 Eens tingelden er trams door de Langestraat (Enschede); 13.2 Wat gebeurde er op 22 februari 1944?; 17.2 Borstbeeld Bendien wordt herplaatst (Almelo); 6.3 Pelmolen wil de wiken wentelen (Rijssen).

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Redactie: J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, Hengelo, tel. 074 - 91 28 51, eind redacteur
Adriaan Buter, Neede 1
H.H. Hagens, Almelo
J. Overbeeke, Haaksbergen
Th. L.M. van Stapéle, Hengelo

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Giro: nr. 18 18 110 t.n.v. Administratie 't Inschrien, Laaressingel 19, Enschede

Abonnementsprijs f 15,— per jaar.

Losse nummers f 4,— (exclusief portokosten)

Uitgave van de Oudheidkamer 'Twente' te Enschede.

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.